

Lokalna historija, 1992. - 1995., na stranicama "Gračaničkog glasnika"

Idriz Duranović

Abstrakt: Kratkim osvrtom na radove objavljene u *Gračaničkom glasniku* koji u svome fokusu imaju historiju Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. do 1995. autor ukazuje na doprinos ovog časopisa u izučavanju događaja s kraja 20. stoljeća. Taj doprinos ogleda se kroz dvije grupe radova. Prvu grupu čine tekstovi nastali iz memoarske građe i na osnovu ličnog iskustva i njima je posvećena najveća pažnja, dok drugu skupinu čine tekstovi koji obrađuju šire tematske cjeline i samo se djelimično dotiču perioda o kome je riječ. **Ključne riječi:** Gračanički glasnik, Bosna i Hercegovina, Gračanica, agresija, Teritorijalna odbrana, brigada

Od 1995. godine do danas objavljeno je 30 brojeva *Gračaničkog glasnika*, časopisa koji s uspjehom podstiče kulturni život u Gračanici i njenom okruženju, te afirmiše i promovira dostignuća lokalne zajednice u oblasti kulture i kulturno-historijskog naslijeđa. Na stranicama Časopisa mogu se pročitati tekstovi iz historije, geografije, književnosti, umjetnosti i drugih oblasti, koji su nastali iz pera lokalnih entuzijasta, pjesnika, književnika, ali i uglednih univerzitetskih profesora i naučnih radnika iz Sarajeva, Zenice, Tuzle, Mostara, Banje Luke itd.

Iako se ne radi o čisto historijskom časopisu, *Gračanički glasnik* dosta pažnje posvećuje ne samo historiji Gračanice i njene okoline, nego i historiji Bosne i Hercegovine, dajući na taj način svoj doprinos razvoju bosanskohercegovačke historiografije. U ovom radu ukazat ćemo na značaj ovog časopisa u bavljenju lokalnom historijom Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. do 1995. godine. U dosadašnjim izdanjima objavljeno je 20 tekstova koji direktno ili indirektno, u sklopu širih tematskih cjelina, govore o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i njenim refleksijama na Gračanicu. Uvidom u njihov sadržaj, uočavaju se dvije grupe radova. Prvu skupinu čine radovi koji govore o ratnim sukobima i formiranju odbrambenih jedinica, dok drugu skupinu čine radovi koji govore o privrednim i društvenim kretanjima u dru-

goj polovini 20. stoljeća i samo se djelimično dotiču posljednjeg rata.

Od autora koji su pisali o prvoj ratnoj godini na području općine Gračanica, posebno se ističe Osman Puškar. On je napisao pet radova, a prvi, o kojem ćemo nešto više kazati, je rad pod nazivom "Drina" – plan četničke okupacije tuzlanske regije u proljeće 1992.¹ U njemu je Puškar analizirao ratne planove i namjere agresora. Prema njegovim riječima, tuzlanska regija predstavljala je jednu od ključnih oblasti u nastojanju da se pokori sjeveroistočna Bosna. Plan okupacije ove regije razrađen je u 17. korpusu Jugoslavenske narodne armije, sa sjedištem u Tuzli, a njegovi pokrovitelji bili su članovi komande tog korpusa, generali Janković i Lapčić. Izvršenje plana povjereno je potpukovniku Miletu Dubajiću i majoru Milovanu Stankoviću, koji su trebali izvršiti razmjestaj srpskih snaga na Ozren, Trebavu i u Sprečko polje, ovladati putnim komunikacijama Doboju-Tuzla i Tuzla-Srebrenik, te većim gradovima u dolini rijeka Bosne i Spreče. Završna faza podrazumijevala je stavljanje pod kontrolu grada Tuzle i pripajanje ove regije tzv. "Velikoj Srbiji". Za sprovedbu plana formirane su tri taktičke grupe koje su brojale preko 20.000 vojnika, što je ratnim prognoze-

1 Osman Puškar, "Drina"-plan četničke okupacije tuzlanske regije 1992., *Gračanički glasnik*, 1996, br. 2/1, 62-70.

rima bilo i više nego dovoljno da se ovlada ovim prostorom. Riječima da se dobar plan ne mora uvijek realizovati, Puškar je završio svoj tekst, ističući da su glavni krivci za njegov neuspjeh bosanskohercegovački borci koji su bezrezervno stali u odbranu svoje zemlje.

O organizaciji odbrambenih formacija u Gračanici Puškar je napisao dva rada. U prvom radu pod nazivom *Formiranje 111. gračaničke brigade – istinski spoj vojske i naroda*² on ukazuje na okolnosti koje su prethodile formiranju ove brigade ističući četiri osnovna motiva:

- rat
- agresija na Bosnu i Hercegovinu
- čuvanje vlastitih života i života porodica
- zaštita imovine i države

Brigada je izrasla iz lokalnih samoorganizovanih vojničkih sastava Teritorijalne odbrane općine Gračanica, a svečano je formirana Naredbom komandanta Glavnog štaba Armije RBiH 1. septembra 1992. godine. Prvi komandant brigade bio je Tarik Nuhanić, a do kraja rata tu funkciju obavljali su još Smajl Mešić i Džemal Jukan. Brigada je ratovala na mnogim ratištima izvan svoje zone odgovornosti, a njeni vojnici ostat će zapamćeni da su u bici na Lendićima, 23. augusta 1992. godine, nanijeli prvi poraz agresorskoj vojsci na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Veliki doprinos u najtežim danima za Gračanicu dala je i 109. brigada.³ Ova brigada formirana je 4. jula 1992. godine, a pod njenom zonom odgovornosti bila su naselja Velika i Mala Brijesnica, Klokočnica, Stanić Rijeka, Svjetliča i Lukavica Rijeka. Njeno formiranje potaknuto je padom Doboja, 1. maja, kada se uvidjela neophodnost formiranja odbrane na ovom dijelu teritorije. Taj

2 O. Puškar, *Formiranje 111. gračaničke brigade – istinski spoj vojske i naroda*, *Gračanički glasnik*, 2002, br. 13/7, 44-52.

3 O. Puškar, *109. brigada-Doboj Istok*, *Gračanički glasnik*, 2003, br. 15/8, 64-74.

put nije bio lagan. Nepostojanje jedinstvene organizacije natjerala je ljude da se stihijski ujedinjavaju po mjesnim zajednicama, među kojima nije bilo dovoljne koordinacije i saradnje. Veliki iskorak napravljen je 5. maja kada su, već naprijed pomenute mjesne zajednice donijele odluku o priključenju općinskim vlastima u Gračanici, gdje je već funkcioniralo Ratno predsjedništvo koje je kontrolisalo prostor zapadno od Doboja i prostor općine Gračanica. Samo dva dana kasnije u sastavu Rejonskog štaba Teritorijalne odbrane Gračanica formiran je Rejonski štab Teritorijalne odbrane Klokočnica, čije su jedinice bile neobučene i slabo naoružane. Time je bila završena prva faza formiranja brigade, dok je druga podrazumijevala uspostavu stabilnog sistema rukovođenja i komandovanja tim jedinicama. Prva smotra brigade i njeno postrojavanje izvršeno je 4. jula, a prvi komandant bio je bivši oficir JNA Sead Arnautović. Ulogu, koja joj je bila namijenjena, brigada je u potpunosti opravdala, odbranivši teritoriju današnje općine Doboj-Istok. Među značajnije bitke ove brigade Puškar ističe bitku za Stanić Rijeku, 2. juna 1993. godine, kada je onemogućeno spajanje agresorskih jedinica sa Ozrena i Trebave, čime je neprijatelj namjeravao stvoriti široki pojas slobodnog prostora oko Doboja i ratnu mašineriju usmjeriti na druga ratišta.

Najveći problem prilikom organizovanja odbrane predstavljao je nedostatak obučenog kadra i naoružanja, ali i lokalizam i težnja pojedinaca da prigrabe vlast. Oni su obavljali razne poslove po svom nahođenju i nisu previše marili za moguće posljedice. Zbog toga je Osman Puškar, tadašnji komandant Operativne grupe 2 Gračanica, sazvao sastanak u selu Soko, 17. septembra 1992. godine, kako bi se definisala prava i obaveze civilnih i vojnih struktura na ovom području.⁴ Sastanku su prisustvovali predstavnici općina Gračanica, Lukavac i slobodnih dobojskih terito-

4 O. Puškar, *Savjetovanje u Sokolu 17.9.1992. godine – prekretnica odbrane ili...*, *Gračanički glasnik*, 1999, br. 7/4, 68-74.

rija, predstavnici Islamske zajednice Gračanica, Foruma Srba Gračanica, te predstavnici Hrvata iz općina Gračanica i Lukavac. Na sastanku je usvojeno nekoliko zaključaka koji su imali dalekosežni značaj za organizaciju odbrane i mobilizaciju snaga otpora. Ratna predsjedništva preuzela su odgovornost za rukovođenje općenarodnim otporom, dok su komande brigada bile podčinjene komandantu Operativne grupe. Iz vojske su izbačene političke konotacije i zauzet je jedinstven stav o vladavini zakona u oblasti mobilizacije snaga i sredstava, unutrašnjih poslova i civilne kontrole vojske.

Povodom 25. novembra Dana državnosti Bosne i Hercegovine Osman Puškar i Edita Hasković objavili su u Gračaničkom glasniku, 2006. godine, tekst pod nazivom *Bosna i Hercegovina u velikodržavnim projektima Srbije*.⁵ U njemu su se pozabavili mitologijom, ideologijom i političkim pretenzijama Srbije prema Bosni i Hercegovini. Počevši od Save Nemanjića preko Vuka Karadžića, Ilije Garašanina, Jovana Cvijića, Vase Čubrilovića, Draže Mihailovića, pa sve do Memoranduma SANU, autori analiziraju planove pomenutih pojedinaca i institucija, koji imaju samo cilj jačanje Srbije i rješenje srpskog nacionalnog pitanja. Polazeći od činjenice da Srbi žele etnički čistu državu u kojoj bi živjeli samo Srbi, autori zaključuju da se taj poduhvat mogao postići samo silom, te da je "historijsko težište Srba bilo na smrti, a ne na životu".⁶

Pored Osmana Puškara, o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i ratnim planovima svoje mišljenje iznio je i Tarik Nuhanović.⁷ On je analizirao uzroke koji su doveli do rata, ali i ukazao na njegove posljedice, koje će još

dugo vremena kočiti politički, ekonomski i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine. Zanimljivo je istaći, da pored neriješenih nacionalnih pitanja, osnovne motiva koji su doveli do rata, Nuhanović vidi u ekonomskim pobudama, prirodnim resursima, kapacitetima namjenske proizvodnje, te geostrateškom položaju Bosne i Hercegovine. Pored toga, kao jedan od organizatora otpora u gračaničkom kraju, Nuhanović je dosta pažnje posvetio organizaciji odbrane kroz konsolidaciju Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane, formiranje rejonskih štabova, te konačno, ustrojstvo 111. gračaničke brigade, na čijem se čelu lično nalazio.

Od ostalih autora koji su dali svoj doprinos sagledavanju historije Gračanice u posljednjem ratu svakako moramo spomenuti Nijazu Omerovića⁸ i Seada Jahića.⁹ Omerović je konkretnim primjerima ukazao na provokacije srpskog stanovništva koje su trebale izazvati reakciju muslimanskog stanovništva i otvorene sukobe. Prvi incidenti desili su se u selu Donja Orahovica, kada je nekoliko rezervista iz susjednih sela razoružalo patrolu policije i ubacilo bombu u kontrolni kiosk na putu prema Bosanskom Petrovom Selu. Slični napadi izvršeni su na neke ugošteljske objekte te lokalnu radio-stanicu.

Zanimljive podatke o proizvodnji prvog naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava u gračaničkom "Feringu" ponudio je Sead Jahić. Ovaj kombinat, kao i mnogi drugi subjekti, po izbijanju rata, stavljen je svim svojim kapacitetima na raspolaganje braniočima. U njemu su se proizvodili čelični ježevi, ručne bombe, minobacači i druga oprema, koja je u nedostatku naoružanje odigrala ključnu ulogu u odbrani grada.

Prvu grupu radova zaokružiti ćemo tekstovima Omera Hamzića i Atifa Kujundžića. *Formiranje 212. oslobodilačke brigade – prekretnica u ratu za BiH na prostoru Gračanice i nje-*

5 O. Puškar i Edita Hasković, *Bosna i Hercegovina u velikodržavnim projektima Srbije*, *Gračanički glasnik*, 2006, br. 22, 6-14.

6 O. Puškar i E. Hasković, *Bosna i Hercegovina u velikodržavnim projektima Srbije*, 11.

7 Tarik Nuhanović, *Neki aspekti agresije na Bosnu i Hercegovinu – sa posebnim osvrtom na područje opštine Gračanica*, *Gračanički glasnik*, 1999, br. 8/4, 72-78.

8 Nijaz Omerović, *Zvuci sa Ozrena – proljeće 1992*, *Gračanički glasnik*, 1996, br. 3/2, 40-43.

9 Sead Jahić, *Čime smo se branili u maju 1992.*, *Gračanički glasnik*, 1996, br. 3/2, 43-53.

zine okoline,¹⁰ naziv je Hamzićevog teksta, u kojem ukazuje na upornost i predani rad Komande Operativne grupe Gračanica i komandi 111., 117. i 109. brigade u nastojanju da formiraju elitnu brigadu, koja bi bila spremna voditi borbe na svakom dijelu Bosne i Hercegovine. Veliku moralnu i logističku podršku za formiranje te brigade dali su predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović i komandant Armije RBiH Rasim Delić, prilikom posjete Gračanici u novembru 1993. godine. Brigada je svečano postrojena 1. marta 1994. godine i nakon samo dva dan krenula u prve borbeno zadatke.

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine, 6. aprila 1992., jeste datum koji ne simbolizira samo integraciju zemlje u nove evropske tokove, nego i početak rata koji je imao za cilj uništenje njene samostalnosti i međunarodnog subjektiviteta. Prema tvrdnjama Atifa Kujundžića,¹¹ pripreme za agresiju započele su znatno ranije. Srpska medijska propaganda vršila je mobilizaciju stanovništva i konstantnim pritiskom stvarala atmosferu za što skoriju realizaciju već razrađenih vojnih planova. Izbijanjem sukoba, agresorska vojska preuzela je kontrolu nad dobrim dijelom medija u zemlji i na taj način obmanjivala svjetsku javnost i prikivala karakter rata i njegove strahote. Stoga je Kujundžić ukazao na značaj pokretanja lokalnog ratnog *Biltena* i petnaestodnevnog lista *Biljeg vremena*, koji su uz lokalnu radio-stanicu informisali stanovništvo o najbitnijim događajima tokom rata.

Kao što smo na početku naglasili, drugu skupinu radova čine tekstovi koji obrađuju šire tematske cjeline i samo segmentarno govore o posljednjem ratu u Bosni i Hercegovini. Takvih radova je nekolicina, a ovom prilikom ćemo analizirati samo rad Ome-

10 Omer Hamzić, Formiranje 212. oslobodilačke brigade – prekretnica u ratu za BiH na prostoru Gračanice i njezine okoline, *Gračanički glasnik*, 2001, br. 12/6, 55-60.

11 Atif Kujundžić, Tisak u Gračanici tokom agresije 1992.-1995., *Gračanički glasnik*, 2002, br. 13/7, 68-97.

ra Ibrahimagića.¹² U svome radu Ibrahimagić prati historijat Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka do početka 21. stoljeća. On konstatira da je zemlja čitavo vrijeme bila zasnovana na necentralizovanom sistemu. Taj trend nastavljen je i početkom 90-tih kada su na tlu Bosne i Hercegovine formirane paradržavne tvorevine Srpska republika Bosna i Hercegovina i Hrvatska Republika Herceg Bosna. Dejtonskim mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina dobila je dva entiteta, Federaciju BiH i Republiku Srpsku. Pravnom analizom Ibrahimagić izvlači zaključak da taj sporazum nije idealan i da na njegovim osnovama zemlja, u skorije vrijeme, ne može krenuti putem oporavka i ekonomskog razvoja. Jedno od mogućih rješenja on vidi u teritorijalnoj reorganizaciji zemlje, koja bi se podijelila na četiri regije (Sarajevsku, Banjalučku, Mostarsku i Tuzlansku), koje bi historijski i ekonomski bile održive.

Na osnovu iznesenog možemo zaključiti da su autori najviše pažnje posvetili prvoj ratnoj godini, ali ne bez razloga. U njoj su formirane jedinice koje su u najvećoj mjeri zaustavile neprijateljsko napredovanje. Zbog nedovoljnog broja naučnih priloga, *Gračanički glasnik* je ostao oskudan u analiziranju dešavanja od 1993. godine do kraja rata.

Kako bi u potpunosti ocijenili značaj *Gračaničkog glasnika* u sagledavanju lokalne historije Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. do 1995. godine, neophodno je nekoliko riječi posvetiti samom karakteru tekstova, te izvorima na osnovu kojih su napisani. Većina tekstova napisana je publicističkim stilom, uz odsustvo naučnog aparata i ne mogu se smatrati historiografskim. Ipak ta činjenica ne umanjuje njihov značaj, jer su nastali na osnovu vlastitog iskustva i na taj način predstavljaju izvornu građu za sagledavanje većih tematskih cjelina. Posebno se to odnosi na svjedočenja ratnih koman-

12 Omer Ibrahimagić, Optimalna organizacija teritorije i vlasti Bosne i Hercegovine, *Gračanički glasnik*, 2004, br. 17/9, 2-12.

danata koji opisuju procese i događaje u kojima su lično učestvovali. Kritički gledano, pored svih nastojanja da se piše objektivno i na osnovu provjerenih činjenica, tekstovi su ispunjeni dozom subjektivnosti. Nju je teško izbjeći jer je proizašla iz dubokih ljudskih osjećanja i najprisutnija je u tekstovima koji govore u ratnim stradanjima, ubistvima i borbom za goli život. Posmatrano u cjelini, *Gračanički glasnik* daje značajan doprinos u osvjetljavanju krvave historije Bosne i Hercegovine s kraja 20. stoljeća.

Na samom kraju, moramo izraziti nadu da će se u Bosni i Hercegovini u što skorije vrijeme otvoriti dovoljan broj arhiva koji će omogućiti sistematska istraživanja ovog perioda. Naučnim projektima historiografija bi dobila sasvim novu dimenziju i osim publicistike i memoaristike, iznjedrila bi djela nastala na relevantnoj historijskoj građi.

Summary:

Since 1995 until today 30 volumes of *Gračanički glasnik* have been published. There are 20 papers in this journal that deal with the period of the Aggression on Bosnia and Herzegovina at the end of the 20th century.

The historiographic value of these texts varies and they can be divided into two groups. The first group is based on contemporary memoirs or the writings of individuals who were themselves participants in the described events. In this way the papers represent good sources for writing about much broader subjects. Special attention is devoted to papers written by war commandants Osman Puškar and Tarik Nuhanović who portray the difficult path from the organization of first military formations in mid 1992 until the final success and defence of Gračanica and Bosnia and Herzegovina. The second group is based on papers that deal with economical and cultural topics from the second half of the 20th century and only briefly touch upon the period that we are focusing on. Seen in general, *Gračanički glasnik* offers a significant contribution to the development of Bosnian-Herzegovinian historiography and gives us hope that enough archival funds will be opened enabling this journal, along with other research projects, to complete the historical picture of this period through systematic research. ♦